

KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHDA SOLIQ TO'LOVLARINING AHAMIYATI VA FISKAL RAG'BATLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Mardonov Abdullojon Tursunovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi Email:thdhd4021@gmail.com

Otamurodov Boyazid Zafarovich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi Email:otamurodovboyazid@gmail.com

Axrorov Abbos Aslamjon o'g'li

Investitsiyalar va innovatsiyalar kafedrası o'qituvchisi Email:abbos0112@gmail.com

Annotasiya: Mazkur maqolada zamonaviy iqtisodiy islohotlar sharoitida kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda soliq siyosatining tutgan o'rni va ahamiyati tadqiq etilgan. Soliq ma'murchiligini raqamlashtirish va "servisga yo'naltirilgan" soliq tizimiga o'tishning tadbirkorlik faolligiga ta'siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, kichik biznes subyektlarini fiskal rag'batlantirish orqali investitsion jozibadorlikni oshirish va byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, soliq siyosati, fiskal rag'batlantirish, soliq yuki, qo'shilgan qiymat solig'i (QQS), soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, makroiqtisodiy barqarorlik, investitsion jozibadorlik, yashirin iqtisodiyot, byudjet daromadlari.

KIRISH

Bugungi globallashuv va iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlari iqtisodiy siyosatining fundamental yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jahon miqyosida kichik va o'rta tadbirkorlik subyektlari (SME) yalpi ichki mahsulotning (YAIM) o'rtacha 50-60 foizini va ish o'rinlarining 70 foizdan ortig'ini ta'minlamoqda. Shu sababli, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida kichik biznes uchun soliq yukini kamaytirish, ma'muriy to'siqlarni qisqartirish va raqamli soliq ekotizimlarini yaratishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, rivojlangan mamlakatlarda "soliq neytralligi" tamoyili asosida tadbirkorlik subyektlarini fiskal jazolashdan ko'ra, ularning barqaror o'sishini rag'batlantirishga urg'u berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda kichik biznesni iqtisodiyotning haqiqiy drayveriga aylantirish maqsadida tizimli fiskal islohotlar amalga oshirilmoqda. "O'zbekiston - 2030" strategiyasi va 2025-2026-yillarga mo'ljallangan fiskal parametrlar doirasida tadbirkorlik subyektlari uchun soliq yuki bosqichma-bosqich pasaytirilmoqda. Xususan, qo'shilgan qiymat solig'i stavkasining optimallashtirishi, ijtimoiy soliqning soddalashtirilishi va soliq ma'murchiligining to'liq raqamlashtirilishi ("Soliqchi - ko'makchi" tamoyili) milliy iqtisodiyotda xususiy sektor ulushini oshirishga xizmat qilmoqda. 2024-yilda o'zlashtirilgan rekord darajadagi xorijiy investitsiyalar va yangi tashkil etilgan korxonalar sonining ortishi ushbu islohotlarning amaliy natijasi bo'lib, 2025-2026-yillarda bu jarayonlar byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilishda asosiy manba bo'lishi kutilmoqda.

Umuman olganda, kichik biznes subyektlari uchun adolatli va shaffof soliq tizimini shakllantirish nafaqat davlat xazinasini to'ldirish, balki jamiyatda o'rta sinf vakillarini ko'paytirish va innovatsion faollikni oshirishning garovidir. Soliq to'lovlarning iqtisodiy ahamiyati shundan iboratki, ular orqali davlat tadbirkorlik subyektlarining faoliyatini tartibga soladi, investitsion oqimlarni yo'naltiradi va makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Adabiyotlar tahlili

Kichik biznes subyektlarining rivojlanishiga soliq siyosatining ta'siri iqtisodiy nazariyaning klassik va zamonaviy maktablari tomonidan keng o'rganilgan fundamental masalalardan biri hisoblanadi.

Klassik iqtisodiy maktab vakillari, xususan, Adam Smit o'zining "Xalqlar boyligining tabiati va sabablari to'g'risida tadqiqot" asarida soliq solishning to'rtta asosiy tamoyilini (adolatlilik, aniqlik, qulaylik va tejamkorlik) ilgari surgan bo'lib, bu tamoyillar bugungi kunda ham kichik biznesni soliqqa tortishning negizini tashkil etadi.

Zamonaviy iqtisodiyotda kichik biznes uchun fiskal bosimning ta'siri ko'proq Laffer egri chizig'i (Laffer Curve) nazariyasi orqali tushuntiriladi. Artur Lafferning asosiy g'oyasiga ko'ra, soliq stavkalarining ma'lum bir kritik nuqtadan yuqori bo'lishi tadbirkorlik tashabbuslarini so'ndiradi, investitsiyalarni to'xtatadi va pirovardida iqtisodiyotning "yashirin" sektorga o'tib ketishiga, natijada byudjet tushumlarining kamayishiga sabab bo'ladi.

Ushbu nazariya O'zbekiston sharoitida soliq yukini pasaytirish bo'yicha o'tkazilayotgan islohotlarning nazariy asosi bo'lib xizmat qiladi.

Jahon miqyosidagi tadqiqotchilar, jumladan, Nobel mukofoti sovrindorlari Jozef Stiglits va Gregori Mankyu o'z ishlarida soliqlarning ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini tahlil qilib, kichik biznes uchun soliq imtiyozlari nafaqat moliyaviy yordam, balki bozor nomutanosibliklarini (market failures) bartaraf etish vositasi ekanligini ta'kidlaydilar.

Xalqaro moliya institutlari, xususan, Jahon banki (World Bank) va Xalqaro valyuta jamg'armasi (IMF) mutaxassislari 2025-yilgi hisobotlarida O'zbekistonda soliq ma'murchiligini raqamlashtirish jarayonlarini Markaziy Osiyo mintaqasidagi eng muvaffaqiyatli namunalar qatorida e'tirof etmoqdalar.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan A. Vohidov, T. Karimov, B. Berdiyev va A. Raximovlarning ilmiy ishlarida milliy iqtisodiyotning o'tish davri xususiyatlaridan kelib chiqqan holda, kichik biznesda soliq yukini optimallashtirish va fiskal instrumentlar orqali innovatsiyalarni rag'batlantirish masalalari tadqiq etilgan.

Ularning fikricha, soliq tizimining "servis modeliga" o'tishi tadbirkorlik subyektlari uchun ma'muriy xarajatlarni o'rtacha 20-25 foizga kamaytiradi. Shuningdek, mahalliy tadqiqotlarda QQS stavkasining 15 foizdan 12 foizga tushirilishi kichik va o'rta korxonalarining aylanma mablag'lari taqchilligini yumshatishda asosiy omil bo'lgani alohida qayd etilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu ilmiy maqolani yozishda raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznesni rivojlantirishda soliq siyosatining ahamiyatini o'rganish, tizimli yondashuv, qiyosiy va

mantiqiy tahlil, statistik guruhlash, induksiya va deduksiya, analiz va sintez taqdiqot usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Kichik biznes subyektlarining rivojlanish ko'rsatkichlarini tizimli tahlil qilish, soliq islohotlarining makroiqtisodiy barqarorlikka ta'sirini ob'ektiv baholash imkonini beradi.

2026-yilning 1-yanvar holatiga faoliyat yuritayotgan kichik tadbirkorlik subyektlari soni 1 201,6 mingtani, shundan, kichik korxonalar va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo'jaliklarini qo'shgan holda) soni 493,0 mingtani, YATTLar soni 284,4 mingtani, dehqon xo'jaliklari soni 395,6 mingtani, oilaviy tadbirkorlar 5,6 mingtani, hunarmandlar 22,1 mingtani va import tovarlari sotuvchilar 0,9 mingtani tashkil etdi. 2025-yilning yanvar-dekabrda 82,4 mingta yangi kichik korxonalar va mikrofirmalar (fermer va dehqon xo'jaliklarisiz) tashkil qilindi. 2025-yilning yanvar-dekabrda iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng ko'p kichik korxonalar va mikrofirmalar savdo sohasida 30 205 ta, sanoatda 10 490 ta, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida 9 924 ta hamda yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlarda 7 262 ta tashkil etilgan. 2025-yilning yanvar-dekabrda YAIM tarkibida kichik tadbirkorlik subyektlarining hajmi 923 514,6 mlrd so'mni tashkil qildi yoki umumiy YAIM hajmidagi ulushi 52,2 % ni tashkil etdi.

2025-yilning yanvar-dekabrda kichik tadbirkorlik subyektlarining YaIMdagi iqtisodiy faoliyat turlari bo'yicha eng yuqori ulushi qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligida – 93,1 %, qurilishda – 75,6 %, xizmatlar sohasida – 47,2 % va sanoatda – 28,5 % ni tashkil qildi.

Natijada so'nggi o'n yilda yalpi ichki mahsulot tarkibida kichik biznes ulushi 31,1 foizdan 52,5 foizga o'sdi, ushbu sohada bandlik darajasi iqtisodiyot tarmoqlarida ish bilan band aholi umumiy sonining 49,7 foizidan 74,5 foizigacha oshdi. Aholi daromadlarining 47 foizdan ziyodi tadbirkorlik faoliyatidan tushgan daromadlar hissasiga to'g'ri keladi.

2026-yil 1-yanvardan boshlab O'zbekistonda yakka tartibdagi tadbirkorlar va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun soliq tizimi tubdan o'zgarib qoldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 12-avgustdagi "Yakka tartibdagi tadbirkorlar va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun qulay sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-247-sonli qarori bilan tasdiqlangan ushbu islohot shunchaki stavkalarni o'zgartirish emas, balki davlat va kichik biznes o'rtasidagi munosabatlarni strategik jihatdan qayta ko'rib chiqishdir.

O'zgarishlar tamomila yangicha yondashuvga asoslangan: shaffof, to'liq nazorat qilinadigan raqamli muhitga majburiy o'tish evaziga soliq yukini keskin kamaytirish. Jahon bankining baholashiga ko'ra, O'zbekistondagi yashirin sektor iqtisodiyotning qariyb 30 foizini tashkil etadi, bu esa amalga oshirilmagan ulkan fiskal salohiyat hisoblanadi. Hukumat yuz minglab tadbirkorlar uchun faoliyatni qonuniylashtirish natijasidagi foyda, aylanmadan olinadigan soliq stavkasini 4 foizdan 1 foizgacha pasaytirishdan keladigan byudjetning to'g'ridan-to'g'ri yo'qotishlaridan bir necha barobar oshib ketishiga strategik jihatdan e'tibor qaratmoqda.

2026-yil 1-yanvardan boshlab yakka tartibdagi tadbirkorlar va o'zini o'zi band qilgan shaxslar uchun aylanmadan olinadigan yagona soliq stavkasi ularning jami yillik daromadining 1 foizini tashkil etadi.

Yakka tartibdagi tadbirkorning kalendar yili boshidan umumiy daromadi 1 milliard so'm chegarasidan oshishi bilan, u avtomatik ravishda aylanmadan olinadigan 1% li soliq stavkasi bilan maxsus rejimni qo'llash huquqini yo'qotadi.

Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun soliq rejimlarining qiyosiy tahlili (2026-yilgacha va 2026-2030-yillarda)

Xususiyat	2026-yilgacha bo'lgan tizim	2026-2030-yillar tizimi (Maxsus rejim)
Asosiy soliq	- Ko'pchilik YaTTlar uchun belgilangan miqdordagi JSHDS - Daromadi 100 mln so'mdan yuqori bo'lgan YaTTlar uchun 4% stavkadagi aylanma solig'i	1% stavkada aylanmadan olinadigan yagona soliq
Qo'llanish subyektlari	YaTTlar va o'zini o'zi band qilganlar	Yillik aylanmasi 1 mlrd so'mgacha bo'lgan YaTTlar va o'zini o'zi band qilganlar
Asosiy chegaralar	- 100 mln so'm (4% aylanma solig'iga o'tish) - 1 mlrd so'm (umumiy tizimga o'tish)	1 mlrd so'm (umumiy tizimga o'tishning yagona chegarasi)
O'zini o'zi band qilganlar maqomi	Daromad 100 mln so'mdan kam bo'lganda soliqdan ozod etish	Barcha daromaddan 1% aylanma solig'ini to'lash (imtiyoz bekor qilindi)
Ma'muriy yuklama	Bir nechta rejimlarni kuzatish zarurati; pul oqimidan qat'i nazar, belgilangan to'lovlar.	Yagona proporsional soliq; raqamli platforma orqali avtomatlashtirilgan hisob-kitob.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda amalga oshirilayotgan fiskal islohotlar kichik biznesni rivojlantirishning strategik drayveriga aylandi. 2025-yil yakunlari bo'yicha davlat byudjeti daromadlarining 308,5 trillion so'mga yetkanligi, soliq yukining optimallasuvi soliq bazasini kengaytirishga xizmat qilayotganidan dalolat beradi.

Ayniqsa, qo'shilgan qiymat solig'ining 12 foizlik barqaror stavkasi va soliq ma'murchiligining raqamlashtirilishi "yashirin iqtisodiyot" ulushini 15 foizga qisqartirib, tadbirkorlar uchun adolatli raqobat muhitini yaratdi. 2026-yilga mo'ljallangan prognozlarda kichik biznes subyektlarining investitsion faolligi byudjet daromadlarini diversifikatsiya qilishda asosiy manba bo'lishi kutilmoqda.

Sohani yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, soliq imtiyozlarini faqat eksport hajmini oshirgan va innovatsion texnologiyalarni joriy etgan korxonalariga ularning samaradorligiga qarab tabaqalashtirilgan holda berish tizimiga o'tish lozim. Ikkinchidan, 2026-yilda soliq hisobotlarini avtomatik shakllantirish (pre-filing) tizimini to'liq yo'lga qo'yish orqali tadbirkorlarning ma'muriy xarajatlarini kamaytirish zarur.

Uchinchidan, mahalliy byudjetlarning moliyaviy mustaqilligini oshirish uchun resurs soliqlarining asosiy qismini tuman va shahar byudjetlarida qoldirish mexanizmini kuchaytirish maqsadga muvofiqdir.

Nihoyat, "yashil" iqtisodiyot texnologiyalaridan foydalanuvchi kichik biznes subyektlari uchun foyda solig'i bo'yicha qo'shimcha fiskal rag'batlar joriy etilishi lozim.

Bu chora-tadbirlar kichik biznesning mamlakat iqtisodiyotidagi barqaror o'rnini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2020 (2025-yilgi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan).

2.O'zbekiston Respublikasining "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2024.

3.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi PF-158-sonli Farmoni.

4.O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligining "2025-2027-yillar uchun byudjetnomasi". – Toshkent, 2024.

5.Vohidov A. Investitsiyalar iqtisodiyoti: O'quv qo'llanma. – Toshkent: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, 2024.

6.Karimov T., Raximov A. Xalqaro moliya va soliq tizimi: Darslik. – Toshkent: O'zMU, 2025.

7.Sharipova M. Kichik biznes subyektlarida soliq yukini optimallashtirish strategiyalari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy-elektron jurnali. – 2025. – №3.

8.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligining 2024-2025-yillardagi ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar bo'yicha hisobotlari (www.stat.uz).

9.O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasining rasmiy statistik ma'lumotlar bazasi (www.soliq.uz).

10. O'zbekistondagi yakka tartibdagi tadbirkorlar va o'zini o'zi band qilganlar uchun maxsus yaratilgan xizmat (azma.uz)